

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปและอภิปรายผล

บ้านเก่า เป็นผลงานกวีนิพนธ์ของโชคชัย บัณฑิต' ที่พิมพ์รวมเล่มครั้งแรกในปี 2544 และได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนหรือรางวัลซีไรต์ในปีเดียวกัน บทกวีนิพนธ์ในหนังสือนี้มี 41 ชิ้น เขียนขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2530 – 2543 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐพยายามกระตุ้นความเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยการเปิดเสรีทางการค้าและการพัฒนาอุตสาหกรรม จนกระทั่งเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เรียกว่าเศรษฐกิจฟองสบู่ กวีได้แฝงทัศนะในการวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมสังคมทั้งที่บั่นทอนคุณค่าที่พึงมี ควบคู่กับการเสนอทางเลือกที่อาจจะกู้วิกฤต ผ่านทางเนื้อหา คือ การวิพากษ์พฤติกรรมสังคม การเชิดชูคุณค่าที่พึงมี และข้อคิดทางปรัชญา

1. เนื้อหาบทประพันธ์

การวิพากษ์พฤติกรรมสังคมสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเด็นคือความลุ่มหลงในมายาคติและวิถีชีวิตที่แปลกปลอม เห็นได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้ส่งผลกระทบต่อสถาบันทางสังคมรวมทั้งสถาบันพุทธศาสนา คำสอนตามหลักธรรมไม่สามารถสนองความต้องการของคนยุคใหม่ที่ลุ่มหลงมัวเมาในวัตถุนิยมและบริโภคนิยมมากขึ้น แต่ดูเหมือนว่าสังคมไม่ใคร่เอาใจใส่ต่อความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ โชคชัย บัณฑิต' ได้จับเอาปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมมองย้อนไปสู่ความเชื่อที่วางว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะดลบันดาลความร่ำรวยให้ผู้ครอบครอง ดังเห็นในบท “ในนามของความเชื่อ” ที่การบูชาพระพุทธรูปไม่เชื่อมโยงกับหลักคำสอนในการใช้ชีวิตด้วยปัญญาอย่างสมถะ

ความไม่รู้เท่าทันมายาคติมีรากฐานบางประการมาจากประเพณีที่ไม่ได้รับการตรวจสอบ ใน “นกลปล่อย” กวีเสียดสีให้พิจารณาประเพณีการปล่อยนกที่แสดงว่าในโลกแห่งการค้าขายบุญก็ซื้อขายได้ การปล่อยนกกลายเป็นการสนองผลประโยชน์ของคนขายและคนปล่อยที่หวังความสุขจากรายได้และผลบุญ การปล่อยนกจึงไม่ใช่การให้ที่เรียกว่าการบำเพ็ญทาน เพราะเป็นความเห็นแก่ตัวที่ดำรงอยู่ได้ด้วยประเพณี

กวีชี้ว่าจุดอ่อนของคนร่วมสมัย อยู่ที่การยึดถือค่านิยมที่ไม่เกื้อกูลต่อชีวิตอย่างแท้จริง ช้ำยังขาดการศึกษาเรียนรู้อย่างลุ่มลึก ดังที่เห็นจากพฤติกรรมสังคมที่พยายามเลียนแบบกิจกรรมตามประเพณี เมื่อปราศจากความรู้แต่คิดเพียงจะอนุรักษ์ ก็ไม่ค้ำประกันว่าได้กระทำสิ่งแปลกปลอมและน่าขัน ดังบท “พิธีกาล” กวีแสดงว่าประเพณีสงกรานต์ที่จัดขึ้นตามศูนย์การค้า เป็นได้เพียง “สินค้า” ที่ตอบสนองความต้องการของคนเมืองที่จะรักษาความเป็นไทยในวิถีชีวิตที่เร่งรีบ แต่ต้องการความสะดวกสบาย สงกรานต์จึงไม่มีความหมายต่อความเป็นหนึ่งเดียวกันในชุมชนอย่างในชนบท

กวีเสียดสีวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศทางวัตถุนิยม ดังบท “นครเมฆา” ความสุขอย่างฉาบฉวยในวิถีเมืองที่แปลกปลอมจากคุณค่าที่แท้ คือความสุขของชนชั้นกลางที่ได้จับจ่ายใช้สอยในห้างสรรพสินค้า คนพันธุ์ใหม่อย่างธนพลใน “เหลื่อม” จึงเป็นนายห้างหรือพรานในรูปแบบใหม่ที่สับเลือดเนื้อผู้บริโภคด้วยกลยุทธ์ต่างๆของการขาย การพัฒนาประเทศยังทำให้ผู้คนละทิ้งคุณค่าและวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม หันมาหาวิถีเงินตราแต่ก็ไม่อาจเอาตัวรอดจากปัญหาอันซับซ้อนในโลกแบบใหม่ได้ ดังเห็นในบท “บ้านเก่า” ความเห็นแก่เงินเป็นเหตุให้ชาวชนบทส่วนหนึ่งหลงลืมรากเหง้า จนถึงขั้นคิดจะขายบ้านเก่า แต่ชีวิตในเมืองก็ล้มเหลว เพราะเป็นหนี้สินด้วยการบริโภคเกินตัวตามแบบความเจริญแผนใหม่

เมื่อมีการปะทะกันของค่านิยมเก่าใหม่ กวีเน้นความอัปลักษณ์ของวิถีชีวิตแบบใหม่ เทียบกับความงามของวิถีชีวิตแบบเก่าเช่น “ลงถั่งเถอะครับ” ยกเอากิจกรรมเย็บใบตองทำบายศรีที่ชาวบ้านต่างวัยทำร่วมกันที่ลานในชุมชนมาชี้ว่าเป็นการใช้วัสดุธรรมชาติอย่างคุ้มค่า ชยะจากธรรมชาติต่างจากชยะวัสดุสังเคราะห์เช่นโฟม พลาสติก ที่ทิ้งอย่างเกลื่อนกลาดในเมือง นั่นคือความมักง่ายที่สะท้อนว่า เหมือนโลกกลายกลับไปสู่ความอนารยะ การรณรงค์อย่างแก้ปัญหาที่ปลายเหตุให้คนทิ้งชยะลงถัง จึงฟ้องพฤติกรรมขาดความรับผิดชอบและไร้จิตสำนึกของคนเมือง ส่วนการจับกุมคนบ้านนอกที่ทิ้งชยะในเมืองโดยไม่แยกแยะว่าเป็นชยะที่ย่อยสลายได้หรือไม่ก็แสดงความคิดสำเร็จรูปและการถือเอากฎเป็นเป้าหมายในสิ่งที่เรียกว่า “รีตบูรี”

แม้ว่ากวีได้แสดงปัญหาของมนุษย์ ว่าเกิดจากความลุ่มหลงในมายาคติและวิถีชีวิตอันแปลกปลอม แต่กวีก็ยังแสดงความศรัทธาต่อคุณค่าความดีงามในจิตใจของมนุษย์ว่ายังมีอยู่ และหวังว่าจะสามารถอบกู้กลับคืนมาได้ท่ามกลางความสับสนทางคุณค่าซึ่งเป็นต้นตอของปัญหาทั้งปวง คุณค่าที่มนุษย์พึงมีที่กวีชี้แนะไว้คือ มิตรภาพ ความรักและความจริงใจ ความมีน้ำใจและความเมตตา ความพอเพียง และการเรียนรู้และประสบการณ์

“มิตรภาพในตรอกซอย” ยกย่องความงามของมิตรภาพใน “ร้านขายของชำประจำตรอก” ระหว่างผู้ค้ากับลูกค้า ถึงแม้ไม่สะดวกและไม่ดึงดูดลูกค้าเช่นศูนย์การค้าและมินิมาร์ท กวีดูจะเชื่อว่าไม่ว่าสิ่งแวดล้อมจะเปลี่ยนไปอย่างไร หากคนยังปรารถนาเอื้อโยในความสัมพันธ์กับคนด้วยกัน ความงามของความรักและความจริงใจก็ยิ่งเกิดขึ้นได้ ดังสื่อความไว้

ในบท “สี่ส้นแห่งร้านเธอ” กวีแสดงว่าความรัก ความจริงใจ ความเอาใจใส่ซึ่งกันและกันระหว่างคนรัก ก็นับว่าเป็นการเติมความสุขของชีวิตที่ดำรงอยู่ท่ามกลางปัญหา และความวุ่นวายของสังคมเมือง

นอกจากความรักและมิตรภาพแล้ว สิ่งสำคัญที่ช่วยบรรเทาความแปลกแยกต่อกันระหว่างคนในสังคมคือความมีน้ำใจและความเมตตา ดังบท “ใจขุนโจร” และ “วังแม่ลูกอ่อน” กวีแสดงให้เห็นว่าความมีน้ำใจของคนอื่นก็คือความงามในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ แต่ความงดงามนี้มีได้จำกัดเฉพาะในหมู่มนุษย์เท่านั้น ในบท “ซุ่มใจ” น้ำใจและเมตตาอันซุ่มใจเอื้อให้สาวน้อยช่วยเต่าตัวหนึ่งให้รอดพ้นจากการถูกรถทับ หลังจากที่เธอสามารถข่มความกลัวเสี่ยงอันตรายเข้าประคองเต่าออกมาจากท้องถนน

คุณธรรมสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นคุณธรรมดั้งเดิมในสังคมไทยคือความพอเพียง กวีชี้ว่าการรู้จักพอเพียงอาจเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่ช่วยผู้คนให้หลุดพ้นจากความสับสนทางคุณค่า และมีความสุขในการดำเนินชีวิตท่ามกลางปัญหาได้ ดังบท “ทาง”

ท่ามกลางบริโภคนิยม ศักยภาพทางปัญญาและอารมณ์ยังเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างรู้เท่าทัน ใน “เพลงจร” เสียงดนตรีของนักดนตรีเพลง 2 สามัภรรยาจากต่างแดน ได้สร้างความรื่นรมย์และกำลังใจแก่ผู้เล่าเรื่องพร้อม ๆ กับกระตุ้นให้สำนึกถึงการ “เสาะหาตัวตน” และความหมายในชีวิต หากรู้จักสังเกตชีวิตของสัตว์ตัวเล็ก ๆ ที่คนเห็นว่ามีค่า บางครั้งอาจจะสร้างความฉงนใจให้ได้ ดังบท “มองมุมแมงมุม” มนุษย์ที่คร่ำเคร่งอยู่กับการทำงานแข่งกับเวลาเป็นปกติวิสัย ไม่ได้ดีไปกว่าแมงมุม เมื่อผู้เล่าลอง “จำแลง” ใจเป็นแมงมุม มองลงมาบนพื้นในสำนักงานก็พบว่า ผู้คนและโต๊ะตู้ก็ถูกแขวนตรึงไว้อย่างที่คนมองแมงมุมนั่นเอง

ทางลัดที่ช่วยให้เราเข้าใจตนเอง เข้าใจเพื่อนมนุษย์ และเข้าใจโลกมากขึ้นทางหนึ่งคือการเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตของผู้อื่นจากการอ่านหนังสือ ดังที่กวีกล่าวไว้ในบท “วิถีสนเทศ” แต่ในปัจจุบัน กวีเห็นว่าจุดอ่อนของการหาความรู้ก็คือการเชื่อตามตำรา แต่ละเลยการเรียนรู้โดยตรงในชีวิตจริง ใน “ภาพต่อ” กวีกระตุ้นให้คิดโดยเล่าเรื่องผ่านสายตาชายชราว่าการเข้ามาศึกษาเรียนรู้ในระบบ แสวงหาความสำเร็จเพื่อยกระดับตัวเองในเมืองนั้น ยังไม่บรรลุผลแต่อย่างใด ชำร่วยยิ่งเวลาล่วงไปก็ยิ่งห่างออกมาจากอดีตและถิ่นฐานของตน แต่ไม่ว่าจะประสบปัญหาร้ายแรงเพียงใด กวียังให้คุณค่าต่อการเรียนรู้บนพื้นฐานของความสำนึกในคุณค่าของชีวิต ดังในบท “ซานเรือน” ท่ามกลางความสูญเสียทางวัฒนธรรม เมื่อเรือนอันเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นถูกพายุพัดพังพินาศ แต่หากยังประจักษ์ว่าตราบไต่ที่มีชีวิตก็ยังมีชีวิตที่ยืนหยัดอยู่ได้ บุคคลก็จะแสวงหาคุณค่าและความหมายที่แท้จริงของชีวิตได้อย่างไม่หวั่นไหวกับความเปลี่ยนแปลงที่ต้องเผชิญ

ในการให้ข้อคิดทางปรัชญา เพื่อเป็นแนวทางกอบกู้จิตวิญญาณที่ตกต่ำลงในยุคโลกาภิวัตน์ โชคชัย บัณฑิต' เสนอแนวคิดไว้ 2 ประการคือการเรียนรู้สัจธรรมจากธรรมชาติ และอุดมคติในชีวิต

สิ่งที่มนุษย์เห็นว่าไร้ค่าเช่นเม็ดทราย แท้จริงแล้วดำรงอยู่อย่างเป็นส่วนหนึ่งของความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ เป็นปัจจัยแห่งการกำเนิดสิ่งสวยงามประดับโลกอย่างดอกไม้ ดังในบท “เหมือนทรายหมายแหลมประแด่มัส” ถ้ามุขยใช้การรู้จักสังเกตธรรมชาติรอบตัวจะพบว่าธรรมชาติสื่อสารถึงมนุษย์ให้พิจารณาความจริงของการดำรงอยู่ที่พบเห็นได้ทั่วไป ดังบท “ปลาตีนนกกาง และนางนวล” และ “ในสระน้ำใส” แสดงถึงความจริงที่เกิดขึ้นในธรรมชาติและดำเนินไปอย่างปกติธรรมดาในระบบนิเวศ

การใช้ปัญญาเรียนรู้จากธรรมชาติ ก็เป็นวิถีทางที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงสัจธรรมที่ดำรงอยู่แล้ว พร้อมทั้งช่วยยกระดับจิตใจให้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความหมายของชีวิตที่แท้จริงใน “ห้องน้ำแห่งหนึ่ง” กวีใช้ “ประตูสังเคราะห์” สื่อความแปลกแยกกับธรรมชาติ แมื่อดูหรรษาสวยงาม แต่ความทนทานของวัสดุนั้นก็กลับตัดโอกาสการเรียนรู้กฎธรรมชาติ ต่างจากวัสดุธรรมชาติ เช่นใบจาก หญ้าคา ซึ่งเป็น “สัจจะประจำธรรมชาติ” ที่แวดล้อมรอบตัวมนุษย์ และคอยย้ำเตือนให้มนุษย์ตระหนักถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนอยู่เสมอ

นอกจากธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้สัจธรรมของชีวิตแล้ว กวียังชี้ให้เห็นว่าธรรมชาติยังมีความงามบริสุทธิ์ เกื้อกูลชีวิตและสร้างเสริมความรื่นรมย์ให้แก่มนุษย์และโลก ดังบท “ขึ้นภู” และ “ม่อนมธุกานท์” กวีให้ภาพความงามของธรรมชาติอย่างน่าหลงใหล นำทางแหวนและชวนให้เกิดความปรารถนาที่จะปกป้องความบริสุทธิ์ซึ่งงดงามเหล่านี้ให้คงอยู่ตราบนานเท่านาน

ท่ามกลางความสับสนวุ่นวายในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ การดำรงชีวิตด้วยอุดมคติเป็นสิ่งที่ถูกมองข้าม แต่กวีก็หวังว่าอุดมคติในชีวิตยังเป็นสิ่งสำคัญในการค้ำจุนสังคมให้ดำรงอยู่ได้ดังที่บท “อรุณ” (83) แสดงการตั้งความหวังที่เป็นอุดมคติของหนังสือผ่านโวหารบุคคลวัต ว่า หนังสือยัง “เฝ้ารอ” อรุณหรือวันใหม่แห่งการสื่อสารกับผู้คนอยู่เสมอ ความหวังดังกล่าววางอยู่บนความเชื่อในคุณค่าของจินตนาการ ซึ่งสามารถกระตุ้นความรู้ความเข้าใจประสบการณ์ร่วมของมนุษย์ด้วยกันนั่นเอง ใน “กังวานเวลา” กวีแสดงภาพโบราณสถานยามเช้าที่ยังคงงดงาม น่าประทับใจ และชวนให้รู้สึกอัศจรรย์เมื่อประสบกับผลงานซึ่งสร้างจากความใฝ่ฝันอันยิ่งใหญ่ของคนในอดีต ความงามของศาสนสถานโบราณที่สร้างจากความฝันและความศรัทธาอันยิ่งใหญ่ อาจทำให้เราครุ่นคิดถึงการดำรงชีวิตอย่างมีอุดมคติได้ นั่นคือความฝันที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามจะเป็นแรงกระตุ้นให้มนุษย์ไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาที่เข้ามารุมเร้า

2. รูปแบบและความสัมพันธ์กับเนื้อหา

ในแง่รูปแบบและความสัมพันธ์กับเนื้อหา ผู้วิจัยพบว่าโชคชัย บัณฑิต' ได้สร้างสรรค์บทประพันธ์โดยใช้ประโยชน์จากขนบวรรณศิลป์ไทย ดังจะอภิปรายในหัวข้อการปรับใช้นันทลักษณ์ ระดับภาษา โวหารและสัญลักษณ์ และองค์ประกอบของบทประพันธ์

เมื่อพิจารณาการใช้ฉันทลักษณ์ในบ้านเก่า พบว่ากวีใช้ฉันทลักษณ์ตามขนบ และใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ที่หลากหลายในการนำเสนอคือกลอนสุภาพ กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉับ 16 วสันตดิถีฉันทลักษณ์ 14 และฉันทลักษณ์ผสม แต่ใช้กลอนสุภาพโดยเฉพาะกลอนเจ็ดมากที่สุด กลอนสุภาพของโชคชัยมิได้ยึดถือความเคร่งครัดสม่ำเสมอของสัมผัสในแบบกลอนของสุนทรภู่ แต่มีลักษณะคล้ายกลอนบทละครและกลอนเสภา ซึ่งแบ่งคำในวรรคตามจังหวะและความหมาย

สังเกตได้ว่า สัมผัสในในกลอนเจ็ดเป็นวัสดุที่สอดคล้องกับเนื้อหาทั้งสัมผัสอักษร และสัมผัสสระที่ปรากฏอย่างแพร่หลาย แต่ไม่ตายตัวมักใช้ในบทที่บรรยายความงามของธรรมชาติ และบทที่เน้นการพรรณนาความเคลื่อนไหวอย่างละเอียด บางบทก็ปรับกลอนให้มีลีลา น่าอ่านมากขึ้นโดยใช้ลักษณะอย่างกลอนกลบท ดังใน “ม่อนมธุกานท์” ซึ่งบางตอนคล้ายกลบท สะบัดสะบั้ง และบางตอนคล้ายกลบทตะเข็บไตซอน” ทั้งนี้เมื่อพิจารณาการเลือกเฟ้นคำในกรอบฉันทลักษณ์ ยังเห็นได้ว่าสามารถสร้างความเคลื่อนไหวอันน่าตื่นตาตื่นใจในพื้นที่อันกว้างขวาง แสดงความน่าพิศวงของธรรมชาติ

การใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 ของกวีพบเพียงบทเดียวคือ “วิถีสนเทศ” จังหวะการอ่านแต่ละวรรคแบ่งเป็น 2/3 ในวรรคหน้า และ 3/3 ในวรรคหลัง มีการเพิ่มสัมผัสระหว่างวรรคที่ 3 กับ 4 ในบาทโทของบางบท สังเกตได้ว่า มีสัมผัสในปรากฏอยู่บางบท ในจังหวะที่ผันแปรเป็นอิสระ

คำประพันธ์ประเภทกาพย์ที่กวีใช้อีกประเภทหนึ่งคือกาพย์ฉับ 16 พบเพียง 3 บทคือ “ครุ่นน้ำค่านึง” “ลมปีก แรงพัด ปายฟ้า” และ “ทาง” ในที่นี้กวีใช้กาพย์ฉับ 16 พรรณนาความที่มีเรื่องราวดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และแทรกทัศนคติของผู้เล่าที่ทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์ คำประพันธ์อีกประเภทหนึ่งที่ใช้ในบ้านเก่าคือ วสันตดิถีฉันทลักษณ์ 14 ในบท “เหมือนทรายหมายแซมประแด่มสี” กวีเคร่งครัดการใช้ครุหลุตามแบบแผน บางบทมีการรับส่งสัมผัสแบบกลอนสุภาพคือเพิ่มสัมผัสระหว่างวรรคที่ 3 กับ 4 การเลือกฉันทลักษณ์ที่มีทำนองลีลาสละสลวยมาใช้ในบทนี้เหมาะสำหรับการพรรณนา ในที่นี้คือ ความงามที่ดำรงอยู่ในความเคลื่อนไหวของธรรมชาติ เน้นความเคร่งครัดของทรายที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นสีหม่นหมอง แต่ดำรงอยู่ร่วมกับสายน้ำ พระพาย และแสงวี ผืนทรายนั่นเองที่ให้กำเนิดแก่สวนดอกไม้อันผลิบาน

บ้านเก่า ใช้ฉันทลักษณ์ผสมในบท “วังแม่ลูกอ่อน” มีโคลงสี่สุภาพและกลอนสุภาพแต่งผสมในบทเดียวกัน เป็นโคลงนำกลอนคล้ายกาพย์ท้อโคลงแบบที่แต่งกาพย์ขยายโคลง

กวีใช้โคลงสี่สุภาพนำเรื่องเพื่อทำความเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนา ผู้อ่านจะคิดทาบเทียบกับเหตุการณ์ปัจจุบัน ในส่วนกลอนสุภาพที่แม่พาลูกที่เป็นอภินิหารข้ามถนนในเมืองหลวง ต้องเผชิญปัญหาที่คล้ายคลึงกัน ในส่วนของกลอนสุภาพเน้นปัญหาปัจจุบันและการคลี่คลายด้วยจังหวะสั้น กระชับ รวดเร็ว และเร่าร้อน

ในระดับคำ เห็นได้ว่ากวีใช้ประโยชน์ของคำพ้องเสียงต่างรูป และคำพ้องทั้งรูป ทั้งเสียงกระตุ้นความคิดของผู้รับสารเช่นคำว่า “พิธีกาล” ซึ่งเป็นชื่อบท ชวนให้คิดถึงพิธีในกาลเวลา ไม่ใช่พิธีการอย่างธรรมดาแต่เป็นพิธีในบริบทใหม่ จึงห่างไกลจากความเข้าใจของคนร่วมสมัย หรือใช้คำว่าห่างโยงกับการล่า เทียบเคียงห่างยิงสัตว์ป่ากับห่างที่ล่าผู้บริโภคด้วยกลยุทธ์การขาย เป็นต้น กวีใช้คำในบริบทที่จำแนกตามระดับภาษา 2 ระดับคือระดับภาษาปากหรือระดับภาษาพูด และภาษากวีหรือคำทำเนียบกวี

เมื่อพิจารณาภูมิหลังของกวีพบว่า การมีพื้นฐานของความรู้ด้านสังคมศาสตร์ในระดับปริญญาตรีและสาขาวิชาไทยศึกษาในระดับปริญญาโท ผสมผสานกับแรงคิดที่ได้จากการอ่าน ได้มีส่วนหล่อหลอมให้เขาเป็นคนช่างสังเกต กระตุ้นการตั้งคำถาม และพยายามแสวงหาคำตอบ แรงบันดาลใจจากประสบการณ์การอ่านวรรณกรรมโบราณ เป็นสิ่งที่กวีใช้ประกอบการแสดงปฏิกิริยาเชิงลบต่อยุคปัจจุบัน

กวีใช้คำในทำเนียบกวีที่มีกลิ่นอายของวรรณกรรมสมัยเก่า แสดงการก่อเกิดและเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติและวิถีชีวิต ดังในบท “ดิน น้ำ ลม ไฟ : ความเป็นไปในชีวิต” ซึ่งเป็นบทประพันธ์ที่มีขนาดยาว แบ่งเป็น 5 ตอน เรียงลำดับตามคำในชื่อบท แจกแจงปัญหาที่เกิดขึ้นกับธาตุทั้งสี่ซึ่งเป็นธาตุสำคัญของโลกและชีวิต กวีใช้ความรู้ในลิลิตโองการแช่งน้ำ มาสื่อถึงเหตุการณ์ปัจจุบันที่มีความวิปริตในธรรมชาติเพราะความขาดจิตสำนึก เทียบเคียงกับวันสิ้นโลกในตำนานปรัมปราโดยกล่าวถึง “เจ็ดตระวันอันพลุ่งมั่งผลาญพร่า เล่นล้างสี่หล้ามันปลาตรลบ”

ใน “นครเมษา” มีคำพรรณนาทางสรรพสินค้าว่าเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในรูปแบบใหม่ของยุคบริโภคนิยม โดยมีข้อบ่งชี้ที่ชูดคำเกี่ยวกับทางโลก เช่นเขาพระสุเมรุแทนสวนสนุก ลักกะแทน “วานิชชนกร” และใช้คำราชาศัพท์ที่ประกอบกิจกรรมของ “ทวยเทพ” ผู้เข้ามาจับจ่ายโดยถือว่า “ทรัพย์คือสรณะ” ขณะที่ภายนอกทางสรรพสินค้าก็มีสภาพเหมือนนรกขุม “โลกันตร์” ด้วยความเร่าร้อนและการเบียดเสียดในท้องถนน คนรวยและคนจนแม้ผิดแผกแตกต่างเหมือนอยู่ต่างยุค (“ต่างกัลป์”) ต่างก็ยึดถือลัทธิบริโภคนิยมดุจดั่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ตั้งอยู่บนเขาพระสุเมรุที่ไม่มีวัน “เอนโยก”

คำระดับภาษาปากมีความสอดคล้องกับการเสนอปัญหาพร้อมสมัยในชีวิตประจำวัน โชคชัยใช้สำนวนทันสมัยว่า “คนพันธุ์ใหม่” เรียกธนพล (ซึ่งหมายถึงกำลังแห่งเงิน) เจ้าของห้างสรรพสินค้า เพื่อแสดงความทันสมัยรับกับสถานการณ์ แต่ลักษณะของเขากลับตรงกับเปรตตามความเชื่อโบราณคือ “มือใหญ่เยี่ยงใบตาล...” โดยไม่ได้แสดงว่าถูกลงทัณฑ์ หากแต่

“เอื้อการจับ” ในบท “ใจขุนโจร” กวีสามารถใช้คำภาษาปากเล่าเรื่องอย่างต่อเนื่องและเป็นธรรมชาติ ผู้เล่าแสดงภาพเหตุการณ์บนรถเมล์สายหนึ่งที่รับส่งผู้โดยสาร “ย่านตลาด” แล้วมีคนที ดูเหมือนโจรขึ้นมาบนรถ แลดูสกปรก ใส่หมวก “ซำร้ายใส่แว่นเรย์แบนด์...” สร้างความหวาดระแวงให้ผู้คนบนรถจนนึกเอาว่า “แน่แล้วพวกปล้นจับบนรถ” แต่เรื่องก็จบอย่างหักมุมว่าผู้ที่มีลักษณะคล้ายโจรกลับเป็นผู้ที่มีน้ำใจมากที่สุด

กวีใช้คำระดับภาษาปากแสดงปัญหาสำคัญที่ควรแก้ไขอย่างเร่งด่วน ดังบท “ว่าด้วยวรรณกรรมมุขปาฐะ” ยกคำศัพท์ที่เรียกวรรณกรรมในรูปบทเพลงสมัยใหม่มาแทรกคือ “เทปเรพแร็ป” และ “คอนเสิร์ต – เปิดฝับ” คำว่าเรพซึ่งหมายถึงข่มขืนกระตุ้นให้ผู้อ่านรู้สึกถึงพลังในยุคนิวสสารสนเทศเป็น “เกทภัย” ได้ เพราะยังมีช่องทางให้สื่อสารอย่างหลากหลาย และเน้นความบันเทิงอย่างฉาบฉวยเพราะหวังประโยชน์ทางธุรกิจ โอกาสการพัฒนาการรับสารด้านการอ่านจาวรรณกรรม “ลายลักษณ์” ก็ยิ่งลดน้อยลง ความชะงักงันในการพิจารณาไตร่ตรองในการรับสารก็ย่อมตามมา

บทประพันธ์บางบทมีการใช้คำระดับภาษาปากและคำอุทานที่เป็นคำสามัญแทรกอยู่ในบทที่ใช้คำทำเนียบกวี พิจารณาได้ว่าเป็นความจงใจของกวี โดยเฉพาะเมื่อแสดงวิถีชาวบ้าน ดังบางตอนของ “เหลื่อม” น่าสนใจว่า โชคชัย บัณฑิต’ สามารถใช้คำระดับภาษาปากเชื่อมโยงกับคำจาวรรณกรรมโบราณเช่นเดียวกัน ดังบท “ในมหานคร” ซึ่งแสดงความทุกข์ของช่างที่ความญ นำมาหารายได้ในเมืองหลวง โดยไม่ใยดีว่าช่างต้องฝืนธรรมชาติอยู่ท่ามกลางรถราที่พลุกพล่าน อากาศร้อนและเต็มไปด้วยมลพิษ และไม่ได้หลับได้นอนตั้งแต่ค่าจันตึก กวีใช้ลีลาของบทกล่อม ช่างมาแสดงภาพช่างที่ “ฝืนกฎธรรมชาตินิราศเมือง” ได้อย่างสะท้อนอารมณ์ นอกจากนี้ กวียังนำชื่อตัวละครจาวรรณคดีเรื่องเสภาขุนช้างขุนแผน คือ “พลายแก้วแววไว” ซึ่งสื่อภาพคนหนุ่มที่องอาจแจ่มใสมาเรียกช่างพลายเพื่อสื่อความหมายตรงกันข้ามเมื่อต้องตระเวนออกหาอาหารทั่วกรุงอย่างหม่นหมอง

เมื่อพิจารณาการใช้โวหารพบว่า โวหารที่ใช้ในบ้านเก่า มีทั้ง อุปมา อุปลักษณ์ บุคคลวัต อติพจน์ สัทพจน์ และประชด (Irony) โดยใช้คละกัน ดังเช่น

ใน “เจ้าดอกนุ่นแตกฝักลมยักย้าย” กวีใช้ “เจ้าดอกนุ่นแตกฝัก” เป็นอุปลักษณ์ หมายถึงลูกสุนัขที่แยกย้ายจากกัน หลังจากถือกำเนิดเทียบกับดอกนุ่นที่ลมพัดกระจายเมื่อแตกฝัก โวหารบุคลวัตใช้แสดงบรรยากาศอันเป็นปฏิปักษ์ต่อชีวิต โดยเฉพาะแม่สุนัขขี้เรื้อนที่อุ้มท้อง ดังข้อความว่า “คืนฟ้าพิฆาตดาว เบรียงตวาดฟาดตัวฝนกราวก้อง” ล้วนสื่อการกระทำที่เต็มไปด้วยความโกรธเกรี้ยว หยาบกระด้าง รุนแรง และไร้ความปรานี กวีใช้โวหารอติพจน์และอุปมา แสดงผลการคุกคามของฟ้าฝน “ดูจบบ้า” ว่า “โลกเกือบทรุด” เสียงฝนที่กระทบพื้นดินนั้นก็ดังก้องราวกระหน่ำด้วยเสียงกลอง “ลิก [ไปถึง] บาดาล” นอกจากนี้กวียังใช้อุปมาขยายความอีกว่า “...

ปานฟ้าจมน้ำ” ความเปรียบดังกล่าวเป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงการยืดยาดของสัตว์เพศเมียที่ถูกเหยียดหยาม และถูกทอดทิ้งให้เอาชีวิตตนและลูกน้อยรอดพ้นอันตรายให้ได้ด้วยตัวมันเอง โวหารอุปลักษณ์ในบ้านเก่า ยังเป็นอุปกรณ์ในการเสียดสี ดังชื่อบท “นครเมฆา” แทนชื่อกรุงเทพฯว่าเป็นนครบนสวรรค์ เป็นอุปลักษณ์และประชดไปพร้อม ๆ กัน

โวหารลัทพจน์หรือคำเลียนเสียงธรรมชาติ กวีมักใช้ในบทพรรณนา กระตุ้นจินตนาการในบทประพันธ์ ดัง “ในสระน้ำใส” คำเลียนเสียงธรรมชาติ “กัวกัวกับก้าบ” แทนเสียงร้องดังของเป็ด เล่นเสียงพยัญชนะต้น /ก/ สื่อความมีชีวิตชีวา ร่าเริง เป็นธรรมชาติ

บางบทแม้จะใช้คำเลียนเสียงที่เป็นคำเดียวกัน แต่ก็แทนสิ่งที่ทำให้เกิดเสียงต่างกัน ใน “เหลือม” กวีใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ “เปรี้ยว” บอกเสียงดังสนั่นของปืนที่ “พราณเพิ่ม เหนี่ยวไก...” หมายถึง “ปลิดชีพ” สัตว์ป่าที่เล็งไว้ ให้ความรู้สึกหนักหน่วง รุนแรง น่าตื่นตระหนก เช่นเดียวกับ “เปรี้ยว” ในบท “เจ้าดอกนุ่นแตกฝักลมยักย้าย” แต่เสียง “เปรี้ยว” ในบทนี้เป็นเสียงฟ้าผ่าที่ดังก้องด้วยความโกรธเกรี้ยว นำพาดวงวัน รวากับฟ้าจะถล่ม บางบทกวีใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติแสดงการเคลื่อนไหวที่รวดเร็ว ดังบท “เวทนา” ในช่วงท้ายบท กวีกล่าวถึงจุดจบของแมลงปอในยามค่ำคืนเมื่อมันหลงเข้ามาใน “คานคองกริด” ว่าเป็นเพราะมันเปลี่ยนสภาพเมื่อผิดเวลา คำเลียนเสียงธรรมชาติ “ฉับ” และ “ปับ” เป็นคำที่ก้ำกึ่งระหว่างคำบอกการกระทำ กับคำที่แสดงเสียงจากการกระทำ “ฉับ” และ “ปับ” ให้ความรู้สึกรุนแรง รวดเร็วและแม่นยำของการล่า

โวหารประชด (Irony) ซึ่งสื่อความหมายตรงกันข้ามกับความหมายของคำ ใช้แสดงความชวนสลดดังบท “ในมหานคร” บทกล่อมข้างบทแรกเป็นการปลอบประโลมข้างให้คลายความเศร้าโศกที่ต้องพลัดพรากจากป่าอันเป็นที่อยู่อาศัย ป่าที่ข้างอยู่เป็นป่าทึบ ตัดกับภาพเมืองที่มีความรุ่งเรือง โอฬารสวยงามตั้งเมืองสวรรค์ มีความสะดวกสบาย ส่วนในบทที่ 2 เป็นการปลอบประโลมข้างให้ละพยศ และปลอบขวัญให้ข้างพึงพอใจในการเข้ามาอยู่ในเมือง พร้อมทั้งเปรียบเทียบให้เห็นว่าอยู่ในป่าลำบากต้องหากินเอง ไม่สบายเหมือนอยู่ในเมืองที่มีคนคอยดูแล “เกี่ยวหญ้า” ให้กิน แต่ในความเป็นจริง ข้างในเมืองต้องเผชิญกับความทุกข์ทรมานที่ต้องฝ่ากฎธรรมชาติ การนำบทกล่อมข้างมาแทรกเป็นการเสียดสีที่สื่อความขมขื่นอย่างลุ่มลึก

กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญต่อการสื่อความหมายและเป็นปัจจัยของพลังในการสื่อสารอีกอย่างหนึ่งในบ้านเก่าคือการใช้สัญลักษณ์ กวีใช้สัญลักษณ์เร้าอารมณ์ของผู้อ่านให้เข้าถึงความหมายหรือเนื้อหาในบทประพันธ์ได้อย่างมีพลัง โดยเน้นให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพและใช้ความคิดในเชิงเปรียบเทียบ สัญลักษณ์ในบ้านเก่า แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ สัญลักษณ์ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดตามขนบและสัญลักษณ์เฉพาะตัว

สัญลักษณ์ตามขนบที่พบในบ้านเก่า หมายถึงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในงานแบบฉบับสืบต่อมารวมทั้งสัญลักษณ์ที่ใช้โดยแพร่หลายในงานร่วมสมัย ยังสอดคล้องกับการสื่อความ

ในสถานการณ์ปัจจุบัน เช่นบางบทกวีใช้ชื่อบทเป็นสัญลักษณ์เช่น “รอรุณ” แทนวันใหม่แห่งความหวัง ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาในบทที่ใช้โวหารบุคคลวัต แสดงความหวังของหนังสือซึ่งยัง “เฝ้ารอ” ด้วยความเชื่อมั่นว่าผู้คนจะกลับมาเห็นคุณค่าของจินตนาการดังที่เรียกว่า “ส่องฝันสว่าง” ใน “เหมือนทรายหายแช่มประแด่มลี” “ทิพย” มักใช้แทนความดีงามที่เหนือปกติธรรมดา และมีนัยเชื่อมโยงกับความคิดทางพุทธศาสนาที่ให้คุณค่าของอานิสงส์แห่งความดี ใน “ตระหง่าน” กวีใช้ “ฟ้า” แทนความดีงามสูงส่งทางคุณธรรมอันเป็นเป้าหมายที่พระปรารภพุ่งขึ้นไปหาพระปรารภยังเป็นสัญลักษณ์แทนความมุ่งมั่นที่มนุษย์สร้างขึ้น สัญลักษณ์ตามขนบบางคำ กวีนำมากำหนดความหมายเพื่อเสียดสีเช่น “สวรรค์” ความหมายในขนบเดิมมีทั้งระดับโลกียะและโลกุตระ เช่นความสุขเพราะยังข้องเกี่ยวในกามเป็นจุดเด่นของฉกามาจรสวรรค์ 6 ชั้น ตามอุดมคติ การลดละกิเลสของผู้บำเพ็ญบุญควรยกระดับไปสู่ชั้นพรหมทั้งรูปพรหมและอรุปรหม แต่สวรรค์ก็ยังไม่ใช้จุดหมายปลายทางสูงสุด ใน “นกลปล่อย” กวีใช้สวรรค์แทนความมั่งงาย ความลุ่มหลงมัวเมาในกิเลส โดยผู้หวังสวรรค์ยังเข้าใจผิดว่าตนจะไปสู่สวรรค์ได้ด้วยการปล่อยนก ทั้ง ๆ ที่เป็นการทำบาป ใน “ทาง” กวีใช้คำว่า “ฟากฟ้า” และ “ดิน” เป็นคู่ตรงข้าม “ฟากฟ้า” แทนความเจริญแบบใหม่ในเมืองส่วน “ดิน” แทนถิ่นกำเนิดซึ่งแม้ต่ำต้อยแต่มั่นคงและอบอุ่น

สัญลักษณ์เฉพาะตัวแสดงทัศนะที่แยกกายของกวี เช่น “ลายวงปีที่ต่อไม้” ใน “ปีกไม้ - ลายแทง” แทนการแสวงหาคูค่าและความหมายในชีวิตที่แท้จริง อาจกล่าวได้ว่าเป็นสัญลักษณ์แทนความหมายในอุดมคติ “ปีกรุ่ง” ใน “ลมปีก แรงพัด ป้ายฟ้า” แทนศักยภาพที่จะนำพาชีวิตไปสู่สิ่งที่ตั้งงามอย่างสง่างามเผย ใน “ซานเรื่อน” กวีใช้ต้นกล้าของข้าวแทนความตระนงในชีวิตที่ให้ความหวังท่ามกลางความสูญเสีย บ้านเก่าใน “บ้านเก่า” แทนวิถีถิ่นดั้งเดิมและวัฒนธรรมที่ตั้งงามซึ่งกำลังจะสูญหาย ใน “ห้องน้ำแห่งหนึ่ง” กวีใช้ประตูไม้เป็นสัญลักษณ์แทนความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และใช้ “ประตูบาตติค” หรือ “ประตูสังเคราะห์” แทนความแปลกแยกระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและ ความพยายามเอาชนะธรรมชาติ

ลักษณะเด่นทางด้านรูปแบบที่เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่โดดเด่นมากคือ การสร้างองค์ประกอบของความหมายที่มีความขัดกัน (contrast) 2 แบบคือ ต้นบทกับตอนท้ายขัดกัน และความขัดกันที่วางคู่ขนาน

ความขัดกันระหว่างต้นบทกับท้ายบท พบหลายบทเช่น ใน “จอแก้ว” หลังจากพรรณนาความน่าตื่นตาตื่นใจของป่าเขาและ ธารน้ำอันอุดมสมบูรณ์ ในบทที่ 1 ถึงบทที่ 3 กวีก็แสดงให้เห็นว่าภาพเหล่านั้นเป็นเพียงภาพในจอโทรทัศน์ บท “นกลปล่อย” เล่าถึงพฤติกรรมของคนขายนกที่นำสินค้าในกรงคอนขึ้นบ่าในวันสงกรานต์ ต่อด้วยกิจกรรมซื้อขาย การอธิษฐานหวังผลบุญ ความหวังของคนขายและคนปล่อย แล้วลงท้ายด้วยความทุกข์ทรมาน “ราวถูกฆ่าขังนรก...” ของนกน้อยที่ตกเป็นเหยื่อของผู้แสวงบุญที่เห็นแก่ตัว บท “เจ้าดอกนุ่นแตกฝักลมยัก

ยาย” แบ่งเป็น 2 ตอนคือ “ลานริมตึก” กับ “ยาวไกลไม่ยาวนาน” ตอนแรกกวีให้ภาพและบรรยากาศที่ปั่นป่วนรุนแรง กราดเกรี้ยวของสายฝนที่ตกชดกระหน่ำราวจะถล่มโลกในยามค่ำคืน สุนัขขี้เรื้อนดินรนขุดดินหาที่คลอเคลียอย่างตื่นกลัว ในตอนที่ 2 กวีสร้างบรรยากาศที่แตกต่างกับช่วงแรก เมื่อพายุฝนสงบก็ปรากฏ “...แสงทองส่องทอหมาดช่อฟ้า” เป็นสัญลักษณ์ของความสุขสงบ ปลอดภัย และให้คำตอบว่าลานริมตึกที่แม่สุนัขเอาชีวิตรอดมาได้อยู่ในวัด แม้วัวแม่จะเป็นเพียงสุนัขขี้เรื้อน แลดูสกปรก ไร้ค่า แต่มันก็ให้กำเนิดลูกน้อยที่น่ารักและ “บริสุทธิ์ดั่งน้ำฟ้าหลังพายุ” เหมือนดอกนุ่นที่นำเชยชมยามแตกฝัก

ส่วนความขัดกันที่วางคู่ขนานสลักกัน มักปรากฏในบทที่มีตอนเดียวและหลายตอนในตอนหนึ่ง ๆ กวีจะวางความหมายที่ขัดกันไว้โดยกล่าวสลักกันดังเช่นใน “ต่าง” กวีสื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่ทำให้แม่ลูกคู่หนึ่งมีพฤติกรรมแตกต่างกันและคิดต่างกัน เพื่อสื่อถึงวิถีคิดที่ต่างกันของคนสองวัย โลกของแม่เป็นโลกแห่งการเพาะปลูกอยู่กับดินฟ้าอากาศ ส่วนโลกของลูกเต็มไปด้วยความเร่งรีบ ชื้อความสะดวกสบายด้วยเงินและอาศัยเครื่องใช้ที่ประกอบด้วยเทคโนโลยี

บางครั้งสิ่งที่ขัดกันอาจจะส่งผลสู่จุดเดียวกัน เช่นใน “สองหู” เสียงพระสวดในงานศพกับเสียงดนตรีในงานบวช ซึ่งได้ยินจาก 2 ฟากในวัด ฟากสงบสัจในงานศพ มีบรรยากาศน่าหดหู่ กับฟากฉลองที่มีความเบิกบานด้วยดนตรีและการจัดเลี้ยงอย่างอีกทีกในงานบวชขนาดผู้ร่วมงานซึ่งมี 2 หู หากรู้จักฟังหรือฟังเป็น ย่อมได้รับความสงบ

ใน “ห้องน้ำแห่งหนึ่ง” (75) ซึ่งแบ่งเป็น 3 ตอน คือ 1. ประตูบารตติค 2. ประตูเปิด และ 3. ก้องสะท้อน ตอนที่ 1 กวีกล่าวถึง “ประตูบารตติค” ที่สร้างจากวัสดุสังเคราะห์ซึ่งงามหรูและทนทานมากกว่า “เนื้อไม้” ในตอนที่ 2 กวีย้อนคิดถึงสมัยก่อนที่ใช้วัสดุธรรมชาติ ซึ่งต่างจากวัสดุสังเคราะห์อย่างตรงกันข้ามคือ “จาก” และ “คา” ว่าต้องเปลี่ยนใหม่เพราะผุกร่อน แต่ก็ทำให้รับรู้ฤดูกาลและเผยให้เห็น “สัจจะประจำธรรมชาติ” จนอาจชักนำให้ “วาง” จาก “สังสารวัฏ” แล้วหันกลับไปพูดถึงวัสดุสังเคราะห์ในตอนที่ 3 ที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยเทคโนโลยี เป็นสิ่ง “มือภิลิทธิ” ที่จะไม่เสื่อมสลายชดกฎไตรลักษณ์ ผู้ใช้ไม่ต้องรับรู้ฤดูกาล ขาดสิ่งเตือนใจให้พิจารณาสังขารธรรม

กล่าวได้ว่า โชคชัย บัณฑิต’ อาศัยพลังวรรณศิลป์กระตุ้นให้ผู้อ่านตระหนักและรับรู้ถึงปัญหาของสมัยปัจจุบัน ที่มีสาเหตุมาจากผลของการพัฒนาทางวัตถุจนขาดความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิต และการยึดมั่นค่านิยมจอมปลอมที่ส่งผลเสียต่อชีวิต ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่สอดคล้องกับยุคสมัยและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน กวียังคงคาดหวังว่าการชี้ให้เห็นภัยของปัญหาจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์ และสิ่งสำคัญในการกอบกู้สังคมอันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่กวีชี้แนะไว้ก็คือ ความสำนึกในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ อันประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจในความจริงอย่างไม่หลงในสิ่งลวง ความพินิจพิจารณาประกอบ

กับการสังเกตปรากฏการณ์ทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรมในประสบการณ์ และการเก็บรับประสบการณ์ทางอารมณ์ที่คงความงามไว้ในจิตใจ

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาคุณค่าของบทประพันธ์ในรวมบทกวีนิพนธ์ของกวีคนอื่น ๆ เพื่อพิจารณาว่ากวีใช้ประโยชน์จากขนบวรรณศิลป์ไทยสื่อสารเนื้อหาที่แสดงคุณค่าและปัญหาของมนุษย์ รวมทั้งแสดงทัศนะในการกอบกู้ความตกต่ำทางจิตวิญญาณว่ามีความเหมือนหรือต่างกันอย่างไร หรือศึกษางานประพันธ์เรื่องอื่นของโชคชัย บัณฑิต' เพื่อดูพัฒนาการด้านรูปแบบและเนื้อหา โดยนำมาเปรียบเทียบกับบ้านเก่า